

Славиша М. Вулић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за историју

УДК 94(497.6)“1871/1878“
327(436-89:497.6)“1871/1878“
DOI 10.7251/RAD1715047V
Прегледни рад

„БОСАНСКО ПИТАЊЕ“ У СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ ДВОЈНЕ МОНАРХИЈЕ (1871-1878) – пут ка окупацији

Апстракт: Након пораза од Пруске, код Садове 1866. године, у борби за превласт у њемачком свијету, Хабзбуршка монархија била је принуђена да мијења своју спољну политику и да се након вишедеценијског мировања поново окрене збивањима на Балкану и Источном питању. Нова политика била је оличена у мађарском политичару Ђули Андрашију, који је крајем 1871. године постао заједнички министар спољних послова. Немири у Подгорици 1874. године, а потом и устанак у Херцеговини средином 1875. године, отворили су Источно питање у свој својој жестици и омогућили Андрашију да стрпљиво, али упорно успије да убиједи све велике силе у неопходност заузимања Босне и Херцеговине од стране Двојне монархије.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, Аустро-Угарска, Османско царство, Ђули Андраши, Тројецарски савез, Устанак у Херцеговини, Рајхитатски споразум, Будимпештанска конвенција, Санстефански мир

Од Свиштовског мира 1791. године до пораза код Садове 1866. године, у рату са Пруском, спољна политика Хабзбуршке монархије била је у потпуности окренута ка западу, док је у односима са Османском царевином настојала да очува мир и status quo. Неактивну политику на истоку, међутим, није одобравало војно крило, које је након добијања Јадранске обале, од Истре до Будве и Кастел Ластве, на Бечком конгресу 1814-1815. године, ради обезбјеђивања и лакшег брањења нове границе, тражило заузимање у цјелини или бар већег дијела Босанског пашалука.² Иако је политичко крило, као доминантније, наметнуло свој правац, војно крило није одустајало од својих замисли, а подстицај су му давали константни нереди на граници и стални упади на аустријску територију са босанске стране.³ Једна од личности која

¹ slavisa_vulic@yahoo.com

² М. Imamović, *Bosna između Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj krizi 1875-1878. godine*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, tom I, Sarajevo, 1977, 343.

³ L. Bencze, *The Occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878*, New York 2006, str. 8

је у првој половини 19. вијека обиљежила војну историју Хабзбуршке монархије, Јозеф Радецки (1766-1858), у више наврата давао је изјаве у вези са тим питањем увијек истичући неопходност заузимања далматинског залеђа.⁴

Апели Радечког, међутим, били су без одјека све док порази у Италији 1859, а поготово од Пруске 1866, нису ставили Монархију пред бројне дилеме и неопходне промјене, како у спољној тако и у унутрашњој политици. У спољној политици та промјена, међутим, није била нагла, јер је пораз био исувише тежак да би се једноставно ријешило окретањем на другу страну. У унутрашњој, дошло је до реорганизације Аустријске царевине и стварања Двојне, односно Аустро-Угарске Монархије 1867. године, што је значило укључивање у спољну политику још једног фактора – мађарског.

Кључну улогу и даље је имало аустријско политичко крило на челу са заједничким министром спољних послова Бојстом. У Источном питању оно је задржало политику одржања статуса кво. Разлог, наравно, није био жеља да се помогне Османском царству, већ то што је Бојст био свјестан да је након пораза од Пруске Хабзбуршка монархија ослабила и није желио значајније потресе на том подручју док не поврати снагу. Устанак на Криту и захтјеви Србије натјерали су га, ипак, да реагује из страха да се балкански хришћани не би потпуно окренули Русији и да се ствари не би ријешиле мимо воље Беча. Балканским хришћанима требало је дати заштиту и удовољити у неким захтјевима, али не мијењајући суштинске односе.⁵ Истовремено, без обзира на ову подршку Цариграду, истакао је да је прошло вријеме када је Аустрија била више турска од самог султана. Према Босни и Херцеговини имао је посебан став – није био спреман да подржи њену аутономију јер би то био прелаз ка њеном потпуном одвајању од Турске и уједињењу са Србијом. Она је могла да буде само турска или аустријска, трећа могућност за њега била је неприхватљива.⁶ Паралелно са овом принудном активношћу на истоку, главна пажња и даље му је била усмјерена ка збивањима у њемачким земљама, с израженом надом о повратку хабзбуршког утицаја на том подручју. О томе нам свједоче блиски контакти са Француском, кључним противником Пруске.⁷

⁴ М. Gabriel, *Bosnien und die Herzegowina in den militärstrategischen Planungen der Habsburgermonarchie (1700–1870)*, 2011, стр. 2-3

⁵ F.R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo, The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*, London 1972, стр. 34-35.

⁶ А.С. Медяков, *Проблема Боснии и Герцеговины во внешней политике монархии Габсбургов в первые годы дуализма 1867-1871. гг.*, у књизи: *Австро-Венгрия: Центральная Европа и Балканы (XI-XX вв.)*, Санкт-Петербург 2011, стр. 266-267, 269.

⁷ Ж.П. Блед, *Франц Јозеф*, Београд 1998, стр. 340, 347.

Катастрофалан пораз Наполеона III код Седана 1870. године показао је да су све наде аустријског политичког крила о васкрсу утицаја у њемачком свијету биле узалудне. Седан је довео не само до уједињења Њемачке под Пруском, већ и до дефинитивног слома хабзбуршке западне политике и није остављао другу могућност него извршити корјениту промјену у цјелокупној спољној политици. Занимљиво је да је покретач нове политике био нико други већ главни носилац дотадашње, канцелар Бојст. У меморандуму Францу Јозефу 18. маја 1871. он је истакао да се мора прихватити чињеница да је Њемачко Царство постало кључни фактор у европској политици. За Двојну монархију било би најбоље да остави иза себе дотадашње сукобе, заборава на илузије претходне епохе и повеже се са Берлином, а онда кроз ту сарадњу да покуша да нађе и заједнички језик са Русијом. Умјесто на западу, Аустро-Угарска је своју зону утицаја требало да покуша проширити на Балкану. Францу Јозефу се допао приједлог, није видио бољи излаз из тренутне ситуације и прихватио га је. Међутим, нова политика тражила је и нове људе, па је Бојст новембра 1871. смијењен и постављен за амбасадора у Лондону, а на мјесто заједничког министра спољних послова именован је Ђула Андраши.⁸

Нови правац Хабзбуршке политике изазвао је одушевљење код Бизмарка јер се у потпуности поклапао са његовим намјерама. Иако је побиједио Француску, њемачки канцелар плашио се њеног реванша и био је спреман све да учини да га онемогући. Између осталог, требало је спријечити повезивање Париза са Русијом и Аустро-Угарском и то тако што би се овим дјелом земљама пажња окренула ка Источном питању, у коме би се узајамно исцрпљивали или се под њемачким патронатом повезали, што би Бизмарку омогућило њихову контролу. Тако је настала идеја о Тројецарском савезу, који је оформљен 1873. године и званично имао дефанзивни карактер.⁹ Као оправдање за његово стварање у прелиминарном споразуму из септембра 1872. године истакнута је тежња да се спријечи народна револуција, док је у коначном тексту из јуна 1873. наглашена намјера да се сачува мир у Европи и онемогуће било какви потрес.¹⁰ У погледу Балкана Русија и Аустро-Угарска договориле су се да неће предузимати било какве једностране акције, већ ће се консултовати о свим евентуалним проблемима.

⁸ Ч. Попов, *Грађанска Европа 1770-1914, књига III*, Београд 2010, стр. 204; В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд 1925, стр. 190; F.R. Bridge, *nav. djelo*, str. 55; A. Suppan, *Aussen- und militärpolitische Strategie Österreich-Ungarns vor Beginn des bosnischen Aufstandes 1875*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, том I, Сарајево, 1977, стр. 159.

⁹ Ж.П. Блед, *Франц Фердинанд*, Београд 2014, стр. 31; Ч. Попов, *Грађанска Европа 1770-1914, III*, стр. 201-203.

¹⁰ М. Екмечић, *Стварање Југославије, књига II*, Београд 1989, стр. 276.

Међутим, циљеви савеза су, по свој прилици, били много дубљи од званично прокламованих. Тројецарски савез је био прејака снага за преслабе народне револуције, па постоји и претпоставка да је он, у ствари, од својих потписника створен да „почне заједничко решавање Источног питања, са поделом добити на Балкану.“¹¹ У то је био увјерен и британски премијер Бенџамин Дизраели, који је у фебруару 1874. године по други пут ступио на ту функцију. Француска је била побијеђена, Италија слаба, па је Дизраели сматрао да је Уједињено краљевство остало усамљено наспрам три цара, чије намјере су могле драстично да угрозе међународни значај Велике Британије и њене интересе.¹²

У прилог поменутој претпоставци иде и чињеница да су након ових збивања Босна и Херцеговина, послје дуго времена, поново биле у средишту званичне спољне политике Двојне монархије. О њиховој евентуалној окупацији врло често су вођени разговори, како у војним, тако и у политичким круговима, разговори који су показали да по том питању у Аустро-Угарској и даље постоје двије различите струје. За окупацију су се залагали прије свега војни кругови, али и аустријски конзервативци, који су тиме жељели да укину Нагодбу, као и већи дио Словена, који се надао да би повећањем њиховог броја дуализам био претворен у тријализам. Против окупације изјашњавали су се аустријски либерали и Мађари, на челу са Андрашијем, који су се плашили јачања словенског елемента управо из разлога због којих су га њихови противници и подржавали.¹³ За Андрашија лично, међутим, то није био једини разлог противљења јер је он сматрао да је Османско царство најбоља брана Хабзбуршке монархије пред национализмом балканских Словена. Његовим распадом могла је настати велика словенска држава, савезник Русије, коју Андраши, као ни остали водећи мађарски политичари нису подносили због кључне улоге у гушењу њихове револуције 1848. године. Што је посебно опасно, та нова словенска држава би своје апетите истог трену усмјерила ка својим сународницима у Двојној монархији. Такав развој ситуације требало је спријечити по сваку цијену, па је Андраши био спреман да се бори за очување Турске док је то могуће. Уколико, међутим, Османска царевина више не буде у стању да се брине за двије провинције, у шта је лично све мање вјеровао не одбацујући ни њен скори распад, био је радије спреман и сам да подржи њихову окупацију од стране Аустро-Угарске монархије, него да их препусти Србији и Црној Гори.¹⁴

¹¹ М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку 1492-1992*, Београд 2008, стр. 290.

¹² М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, Београд 2007, стр. 129, 134.

¹³ A. Suppan, *Aussen- und militärpolitische Strategie Österreich-Ungarns...*, str. 160-161.

¹⁴ G. H. Rupp, *Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878*, London 1941, str. 35, 37; М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 153.

Овакво Андрашијево размишљање отворило је пут договору о источној политици Монархије, учињеном на сједници аустроугарског Крунског вијећа 29. јануара 1875. године. Сама сједница била је потакнута збивањима на Балкану и кризом у црногорско-турским односима, која се развила након покоља у Подгорици октобра 1874. године (тзв. *Подгоричка афера*). Аустроугарским властима се чинило да би та криза сваког тренутка могла да прерасте у рат, па су сматрали да је неопходно да се припреме за евентуалне компликације у Источном питању и одреде свој став. Сем Франца Јозефа, који је председавао, на сједници Крунског вијећа учествовало је још шест најзначајнијих људи Царства, између осталих и Андраши и надвојвода Албрехт, кључни човјек војничке струје. Договорене одлуке представљале су правац којег се Двојна монархија придржавала све до завршетка Источне кризе 1878. године.¹⁵

Записник Крунског вијећа, који је у београдској *Политици* објавио Мило Вукчевић, веома је значајан јер је разјаснио компликовану и, до његовог објављивања, за многе нејасну политику заједничког министра спољних послова грофа Андрашија и истовремено потврдио константно агресивну позицију војног крила. У погледу Босне и Херцеговине најбитније је било да је Аустро-Угарска поставила себи за циљ њено освајање, у чему је Андраши без икакве дискусије подржао представнике војске, чиме је њихова вишедеценијска тежња коначно наишла на разумијевање политичких представника власти. За Андрашија кључно питање је у ствари било када и на који начин извршити то освајање. Сматрао је да то нипошто не треба чинити директним ратом против Османског царства јер би то изазвало отпор не само у иностранству, већ и у самој Монархији. Међутим, превирања на истоку могла би аустроугарском мијешању дати пуни легитимитет – уколико би Турска као врло значајна брана тежњама малих држава била приморана да напусти Босну и Херцеговину, а пријетила би опасност да у њих уђу Србија и Црна Гора, Двојна монархија би имала пуно право да интервенише и сама их окупира. Закључено је да у том смјеру треба обавити и неке припреме. Тако су већ следећег мјесеца у јужнословенске земље ради ухођења послати генералштабни официри, а у марту су усвојена упутства за војску по којим је, у случају потребе, требало да окупира Босну и Херцеговину до Дрине и Лима, усвојени су правци њеног наступања, одређене јединице које би учествовале у акцији и кренуло се са њиховим опремањем.¹⁶ Овим одлукама Крунског вијећа дефинитивно је, након скоро читавог вијека, окончана пасивна фаза у политици Хабсбуршке монархије према Османском царству и поново усвојена активна, која је, међутим, била много вишеслојнија од оне чисто ратничке у периоду од XVI до краја XVIII вијека.

¹⁵ М. Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874-1876*, Цетиње 1950, стр. 92; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, Београд 1996, стр. 141-142.

¹⁶ М. Екмечић, *исто*, стр. 142.

Иако су на сједници Крунског вијећа између војних и политичких власти Аустро-Угарске усаглашени крајњи циљеви у погледу Босне и Херцеговине, врло брзо су се показала неслагања у начинима њиховог остваривања. Представници војног крила нису били спремни да у потпуности усвоје компликовану Андрашијеву стратегију ишчекивања и залагали су се за енергичније дјеловање.¹⁷ То се показало већ у марту током њихових разговора са царем када су Франца Јозефа успјели да убиједи да сљедећег мјесеца посјети Далмацију. Према Андрашијевом биографу Вертхајмеру, који се позивао на дневник његовог повјерљивог човјека барона Орчија, министар спољних послова Двојне монархије био је противан том путовању свјестан посљедица које би могло да има на ионако нестабилне прилике у сусједству.¹⁸ Томе би у прилог могли ићи ставови јавног мњења у Угарској и реакције штампе поводом питања Босне и Херцеговине,¹⁹ Андрашијеве негативне изјаве на Крунском вијећу о могућности да се Аустро-Угарска стави на чело побуњених хришћана, као и чињеница да је у Двојној монархији спољна политика била у надлежности цара. Српски историчари, ипак, изражавају сумњу у Вертхајмерову тврдњу и истичу да је Андраши, с обзиром на високу функцију коју је обављао, имао начина да утиче на владара и сузбије намјере војничког крила. Међутим, све што је он учинио била је изјава да се противи путовању. Тиме им је олако пустио да учине оно што желе и подстакао дилему о његовим стварним ставовима.²⁰

Посјета Франца Јозефа Далмацији реализована је током априла 1875. године и изазвала је велику пажњу не само обичних људи у том региону, већ и европске дипломатије. Главни иницијатор посјете намјесник Далмације генерал Гаврило Родић, преко својих агената и локалних свештеника потицао је становништво Херцеговине да дођу у Далмацију, поздраве цара и лично му изнесу своје проблеме. Одазвали су се углавном католици, док су Срби били уздржанији и, од њих, Франца Јозефа су дочекали само неки главари из јужне Херцеговине, током посјете Дубровнику 16. априла. Без обзира на то, посјета је оставила велики утисак на све Херцеговце, али и на људе у Босни, и Франц Јозеф је с правом могао да буде задовољан и увјерен да неће морати дуго да чека да запосједне обје турске покрајине.²¹

¹⁷ Ж.П. Блед, *Франц Јозеф*, стр. 378.

¹⁸ E. von Wertheimer, *Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit, nach ungedruckten Quellen*, II, Stuttgart 1910, 257, 259. Сличан поглед и: T. Simányi, *Julius Graf Andrassy, Baumeister der Doppelmonarchie Mitstreiter Bismarcks*, Wien 1990, str. 201.

¹⁹ A. Arató, *Mađjarsko javno mnjenje i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova sa međjunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, tom II, Sarajevo 1977, str. 29.

²⁰ В. Чубриловић, *Босански устанак 1875-1878*, Београд 1996, стр. 53; М. Вукчевић, *нав. дјело*, стр. 95.

²¹ В. Чубриловић, *нав. дјело*, стр. 54-55; Детаљније у: Р. Т. Пророковић,

И заиста, врло брзо, у тим крајевима избили су немири. Најприје се крајем јуна 1875. године, у западној Херцеговини дигло на оружје католичко становништво.²² Та побуна, међутим, била је слабог даха, а много значајнија избила је почетком јула међу српским становништвом у Невесињу. На Тетној пољани, иза брда Грепка, 5. јула нападнут је један турски караван, а онда је четири дана касније сукобом на једном брду изнад села Крекова избила масовна буна, у историји позната као *Невесињска пушка*.²³ Иако је узрок немира био прије свега социјалне природе, не може се пренебрегнути ни утицај спољњег фактора. Зато, када је у питању побуна католичког становништва, свакако је са психолошке стране врло значајну улогу имала и поменута посјета Франца Јозефа Далмацији. Изношењем жалби директно пред цара „добрио је социјални сукоб херцеговачких сељака с турском влашћу први пут политички карактер, с добрим изгледима да се одмах претвори у међународни проблем.“ То је херцеговачке католике не само додатно емотивно везало за Монархију, већ и охрабрило. У Аустро-Угарској су видјели једини спас и многи од њих прикључили су се побуни јер су вјеровали да је она дјело Двојне монархије.²⁴

Устанак у Херцеговини, од самог избијања, пажљиво су пратиле и британске дипломате – конзули у Сарајеву и Дубровнику, Холмс и Тејлор, као и амбасадор у Цариграду Елиот – и дале свој поглед о његовим узроцима. Иако су схватили кључну улогу аграрног незадовољства, значајну пажњу посветили су спољним утицајима. Холмс, који је већину информација добијао од турских званичника у Сарајеву, мада је био упућен у Аустро-Угарске претензије према Босни и Херцеговини, као главног кривца за збивања око устанка означио је Црну Гору. И Тејлор је сматрао да Црна Гора потајно усмјерава побуну, али информишући о сукобу на Крупи, између Метковића и Мостара, примијетио је да су устаници на два мјеста развили заставу Двојне монархије. Почетком августа јавио је о великим симпатијама које становници у Дубровнику осјећају према побуњеницима и о њиховој спремности да им помогну. Оцијенио је да су локалне аустријске власти далеко од неутралности. За разлику од њих двојице, Елиот је као главног кривца за сва збивања сматрао Русију, која Црну Гору користи за остварење својих интереса и користећи Тројецарски савез гура Аустро-Угарску ка Босни и Херцеговини.²⁵ Упознати са свим овим, британски премијер Дизраели и његови министри

Сабрана дјела, Невесиње 2012, стр. 100-104.

²² М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 138.

²³ М. Екмечић, *Стварање Југославије, II*, стр. 284.

²⁴ М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875-78. године*, у књизи: *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд 1997, стр. 174-176.

²⁵ М. Ковић, *The Beginning of the 1875 Serbian Uprising in Herzegovina. The British Perspective*, *Balkanica* XLI (2010), Belgrade 2011, 55, 58, 60, 63;

нису много пажње посвећивали пореским мукама хришћанских становника. Интересовале су их прије свега активности и намјере чланица Тројецарског савеза, које су, по њиховом суду, користиле збивања у Херцеговини да би отпочеле са подјелом Османског царства. Раније упознати са амбицијама Аустро-Угарске у Босни и Херцеговини, британски министри су одмах по избијању устанка сматрали да иза њега стоји Двојна монархија.²⁶

Међутим, иако је врло могуће да је неко од локалних службеника аустроугарске власти на пограничном подручју, било војних или цивилних, подстицао на устанак, понашање званичних представника Двојне монархије било је другачије и показивало је тежњу да се истакне неутралност Беча.²⁷ Већ 10. јула гроф Андраши је изјавио да се Аустро-Угарска неће мијешати у збивања у Херцеговини пошто је то унутрашња ствар Османске царевине.²⁸ Нешто касније, у свом писму Родићу 21. јула, истакао је да не сматра да је садашњи тренутак погодан за устанак и да због тога устаници не могу рачунати на помоћ Двојне Монархије.²⁹ Узалудни су били позиви за помоћ, попут оног који је барону Родићу, на почетку устанка, упутио фра Стипан Налетић.³⁰ На овакво понашање званичног Беча вјероватно је утицала чињеница да су нереди међу католичким становништвом Херцеговине брзо угушени, поразом код Крупе, након чега су се побуњени сељаци разбјежали.³¹ Аустро-Угарска је могла или да се сама појачано ангажује, што се није слагало са раније усвојеним намјерама, или да заговара смиривање. Пошто је прва солуција могла да пред европском јавношћу компромитује држање Беча изабрана је друга, па је мостарски католички бискуп ангажован да ради на смиривању побуњених села. У прилог таквој одлуци ишла је и чињеница да је прави устанак, како је већ речено, потом избио у сјеверном дијелу Херцеговине, међу српским становништвом, што Двојној монархији није одговарало јер је њен утицај на том подручју био знатно мањи. Тамо је кључну улогу, што је у Бечу врло брзо схваћено, имала Црна Гора.³² Тежња Аустро-Угарске била је да има ствари под својом контролом и плашила се да би један шири, неконтролисани устанак могао да покрене читаво Источно питање.

Политика неутралности препоручује се и у *Политичкој инструкцији за намјесника барона Родића*, која је донијета 12. августа 1875. године. Међутим, у инструкцији је и истакнуто да Двојна монархија неће дозволити да Босна и Херцеговина припадну Србији и Црној Гори. Покушају ли српске

²⁶ Исти, *Велика Британија и Босна и Херцеговина у Источној кризи (1875-1878)*, у књизи: *Зборник за историју БиХ*, књ. 6, Београд 2009. стр. 161-162.

²⁷ М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића...*, стр. 176.

²⁸ В. Чубриловић, *нав. дјело*, стр. 87.

²⁹ М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића...*, стр. 177.

³⁰ М. Вукчевић, *нав. дјело*, стр. 101.

³¹ М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића...*, стр. 177.

³² М. Вукчевић, *нав. дјело*, стр. 101-102.

кнежевине да учине било шта у том правцу, Аустро-Угарска ће да окупира поменуте турске покрајине. Што се хришћанског становништва на том подручју тиче требало је настојати задржати његове симпатије и појаснити му да коначно рјешење своје судбине може очекивати само од Беча.³³

Ова *Инструкција* заједно са закључцима са Крунског вијећа у јануару 1875. омогућава да се схвати сва слојевитост спољне политике Двојне монархије током Источне кризе. У погледу Босне и Херцеговине за Аустро-Угарску су биле прихватљиве само двије опције – да буду дио Османске царевине или да их сама окупира. Иако је као крајњи циљ Двојне монархије дефинитивно преовладала друга опција, Андраши је био спреман да прихвати да Босна и Херцеговина, колико год је неопходно, остану саставни дио Турске, због њене улоге у сузбијању тежњи малих држава, прије свега Србије и Црне Горе. У тој чињеници лежи и објашњење за сву стрпљивост коју је показивао у каснијој дипломатској борби и нежурење да реализује свој примарни циљ – окупацију.

За окупацију су у плановима аустроугарских власти постојала два начина, дипломатски и војни, а који ће бити употријебљен зависило је од развоја ситуације. Дипломатски се настојао остварити јавно, војни је био тајна. Пошто је за војни очекивао противљење не само од неких великих сила, већ и у сопственој земљи, због ионако великог броја Словена, Андраши је предност давао дипломатском начину. Припајање Босне и Херцеговине Двојној монархији тражило би се у легитимном облику као резултат нужде, пошто би све друге опције биле исцрљене.³⁴ У том смислу, у активностима које су слиједиле, Аустро-Угарска је нудила рјешења у виду што неефикасних мјера, за које се унапријед знало да неће донијети никакав резултат, сем што би се показало да Османска царевина није у стању да у Босну и Херцеговину врати мир и да је само Двојна монархија, као много организованија и сређенија држава, у стању такво што да учини.

Поступци Двојне монархије врло често су за посматраче били противрјечни и збуњујући: представљала се као миротворац и заговарала је смиривање, иако јој потпуно гушење устанка уопште није одговарало, што потврђује и слаба контрола на границама, чиме је на посредан начин подржавала и продужавала побуну; истицала је своју неутралност, а прихватила је руски приједлог за конзуларну мисију. Генерално, међутим, када се има у виду крајњи циљ, политика Аустро-Угарске била је врло логична. Њен главни извршилац, гроф Андраши, у потпуности се показао као врло способан и ефикасан политичар, који је знао да се носи са препрекама на које је наишао, с тим да су му на руку врло често ишле и међународне околности.³⁵

³³ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, стр. 142-143.

³⁴ *Исто*, стр. 148.

³⁵ Ч. Попов, *Источно питање и српска револуција*, Београд 2008, стр. 161-163.

Уколико дипломатска акција због збивања на терену не би имала времена да да резултат, водећи људи Двојне монархије предвидили су и војну. О условима за запосједање Босне и Херцеговине од стране аустроугарских трупа говоре инструкција из цареве војне канцеларије, издата још у јуну 1875. године, као и поменута *Политичка инструкција за намјесника барона Родића*. Окупација војним путем спровела би се у случају да дође до пораза Турске, односно ослобађања Босне и Херцеговине од турске власти, самостално од стране њеног становништва или уз помоћ српске и црногорске војске. Инструкције су биле тајне, а кључни мотив за одлуку о војној акцији био је страх од стварања јаке јужнословенске државе, која је могла бити привлачна и за Словене у Аустро-Угарској.³⁶

Дипломатску борбу за остварење својих циљева у Босни и Херцеговини Двојна монархија је покренула врло брзо након избијања устанка. Пошто је Њемачка била незаинтересована, а Француска слаба, знала је да ће поред ње, кључну улогу имати Русија и Велика Британија. До почетка окупације, августа 1878. године, могу се уочити двије фазе у односима Беча са те двије силе: у првој, која је трајала до побједи Русије над Турском и Санстефанског мира, сарађивао је углавном са Петроградом, а након тога кључни савезник му је Лондон. Прву фазу обиљежили су конзуларна мисија, покушаји реформи, Андрашијева нота, Берлински меморандум, руско-турски рат и тајни споразуми Беча и Петрограда. У другој су доминантни били разговори о Санстефанском миру и припреме за Берлински конгрес, током којих посебно треба истаћи покушаје Аустро-Угарске да убиједи Османско царство да јој препусти Босну и Херцеговину.

Конзуларна мисија проистекла је из договора Аустро-Угарске и Русије, које су се плашиле ширења устанка и неконтролисаних посљедица које би из тога могле произићи. Након сагласности осталих великих сила и саме Османске царевине, реализована је током септембра 1875. године посјетом конзула Невесињу и Требињу. Међутим, доживјела је потпуни неуспјех, пошто конзули нису имали овлашћења да устаницима дају гаранције да ће Порта да изврши оно што обећа, а без чега они нису били спремни да са њом воде било какве преговоре. Једини који је извукао корист из ње био је Андраши, који је током припрема успио да убиједи партнере у Тројецарском савезу да Беч треба да буде центар цјелокупне активности у вези са Босном и Херцеговином.

Дјелатност великих сила у вези са конзуларном мисијом узнемирила је османске државнике, који су је доживљавали као мијешање у унутрашње ствари Турске. Да би спријечили сличне активности одлучили су да сами изведу одређене реформе којима би се смирило побуњено становништво.³⁷ Све

³⁶ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, стр. 143-144.

³⁷ Турска влада је 20. септембра 1875. прогласила реформни ферман, 2. октобра реформну ираду, и најзад 12. децембра нови реформни ферман.

предложене мјере су, међутим, само понављале оно што је било предвиђено у ранијим реформним покушајима када нису имале никаквог ефекта, и нису спријечиле Андрашија да настави са својом политиком мијешања. Већ 30. децембра 1875. године Андраши је Порти представио свој приједлог реформа, јасно истакавши да оне нису само унутрашња ствар Османске царевине. Турска влада није имала куд и била је приморана да прихвати ову непријатну чињеницу. Сам садржај ноте, међутим, за њу је био позитиван. Наиме, желећи да устанак сведе на обични покрет сељаштва и оспоравајући му било какав национални или политички карактер, Андраши је своје приједлоге у ноти ограничио на тежњу да се у Турској побољшају социјални услови и грађанске слободе. Тиме, у суштини, није нудио ништа више од ранијих турских реформних програма. За Османску царевину то је било потпуно прихватљиво, усвојила је скоро све његове захтјеве и поновила их у султановој иради из 11. фебруара 1876.³⁸

Међутим, није требало да прође много времена да би се схватило да од поменутих реформи у Босни и Херцеговини нема ништа. Отпор су им пружили не само побуњени хришћани, већ и локално муслиманско становништво, предвођено беговима. Хришћани, обавијештени углавном на основу гласина, били су незадовољни јер реформе нису предвиђале било какве промјене у аграрним односима, док је муслиманско становништво правно изједначавање, као и било какве друге уступке настале под притиском страних сила, сматрало потпуно неприхватљивим. Огорчено, почело је да врши жестоке притиске на хришћане, што је устанак проширило и на многе, до тада, мирне крајеве, и изазвало нови талас избјеглица. Тако су Андрашијева нота и султанова ирада умјесто до смиривања довеле до новог заоштравања прилика.

„Суторинским меморандумом“ из априла 1876. устаници су одбили понуђене реформе и поставили своје захтјеве, али Андраши им је узвратио истом мјером – одбацио их је и стао на страну Порте. Посебно неприхватљиве биле су му тежње устаника да посједују барем трећину земље, што је сматрао повредом приватног власништва, и захтјев да реформе надгледају велике силе, у првом реду Аустро-Угарска и Русија, пошто би се тиме Петрограду омогућило претјерано петљање у питање Босне и Херцеговине. И док је аустроугарски министар одлучно одбијао захтјеве устаника, Русија је била све склонивија да им се додијели нека врста аутономије. Тиме се крхко савезништво Аустро-Угарске и Русије додатно закомпликовало, па је било неопходно да се састану и покушају да приближе гледишта. Коначни исход разговора био је „Берлински меморандум“ од 12. маја 1876. године, који међутим никада није заживио због бројних немира у Османском царству,

³⁸ М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875-1878*, у књизи: *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд 1997, 238-239; М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, 196-197.

чији резултат је на крају био и збацивање султана, непосредно пред намјеравану предају меморандума турској влади. Иначе, „Берлински меморандум“ је одбачен од стране Дизраелијеве владе, која више није била спремна да игра другоразредну улогу у Источном питању и препушта Тројецарском савезу да доноси одлуке, а њој нуди већ готова рјешења. Ово одлучно одбијање означило је прекретницу у политици Велике Британије. Од тада она дјелује самостално и постаје један од кључних чинилаца током Велике источне кризе.³⁹

Нови изазов Аустроугарској политици према Босни и Херцеговини представљао је улазак у рат са Турском Србије 30. јуна и Црне Горе 1. јула 1876, након чега су устаници у Босни прогласили уједињење са Београдом, а устаници у Херцеговини са Цетињем. Остварило се оно чега су се у Бечу толико плашили и било је за очекивати Андрашијеву реакцију. Он мијења дотадашњу политику потицања реформи, пасивну политику засновану на настојањима очувања Босне и Херцеговине у оквирима Османског царства, и почиње да тражи активније начине за реализовањем дубљих аустроугарских циљева у ове двије турске покрајине. При томе, дјеловао је у два правца: међу католицима у Херцеговини и према Русији.⁴⁰

Да би међу католицима у Херцеговини спријечио утицај српског покрета за уједињењем, Андраши је настојао да утиче на њих не само преко оближњих заповједника у Далмацији, који је требало да их увјере да Аустро-Угарска то неће дозволити, већ и слањем посебног изасланика који је требало да усмјери размишљање фрањевачких калуђера, у то вријеме нарочито утицајних међу становништвом. Такође, крајем године у Беч је позван дон Иван Мусић, устанички вођа народа доње Херцеговине, али и црногорски војвода који је до тог тренутку био у потпуности уклопљен у Херцеговачки устанак, иако увијек у одређеној мјери самосталан. Након разговора са Андрашијем постао је његов повјерљиви човјек, који је редовно примао огромна средства, а заузврат није смио да учини ништа без консултација са аустроугарским властима. На самом терену, међутим, требало је да се понаша као и раније и настави сарадњу са црногорском владом, пошто нико није смио да зна за њихов тајни споразум.⁴¹

За министра иностраних послова Аустро-Угарске, хитнија је, међутим, била друга активност. Како се плашио да Србија и Црна Гора не заузму Босну и Херцеговину, Андраши је, прије него што се то евентуално догоди,

³⁹ М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 159, 163-165, 167-168; М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875-1878*, стр. 241;

⁴⁰ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, стр. 280.

⁴¹ М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања...*, стр. 295; М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића...*, стр. 173-174, 179, 182-184.

одлучио да у разговору са Русијом ријеши питање њене будућности.⁴² Циљ му је био да се Русија у принципу сложи са ширењем Двојне монархије на подручју поменутих турских провинција и истовремено да не даје подршку настанку велике јужнословенске државе.

У Рајхштату, у Чешкој, 8. јула 1876. године, организован је састанак царева и министара иностраних послова двије земље на коме је кључна тема био сукоб Турске са Србијом и Црном Гором. У разговорима је договорено да се Аустро-Угарска и Русија не мијешају у сукоб и усаглашени су начини заједничког реаговања на његов исход. Уколико би победила Турска, двије силе би Србији и Црној Гори сачувале територијални *status quo* и настојале да обезбиједу провођење одређених реформи у Османском царству, којима би се умирале побуњене провинције. Побједе ли, међутим, српске земље, било би им онемогућено да створе велику словенску државу, и имале би право само на извјесна проширења – Србија у Босни, а Црна Гора у Херцеговини и на Јадрану. Новопазарски санџак би подијелиле заједнички. Остатак Босне и Херцеговине, односно њен највећи дио, припао би Двојној монархији, док би Русија добила Бесарабију и неке дијелове Турске у Азији. Договор је, иначе, био усмен, и касније је различито тумачен од Андрашија и Горчакова, између осталог, и у погледу граница. Тако је по Горчакову Црна Гора требало да добије цијелу Херцеговину, по Андрашију само дио. По Горчакову Аустро-Угарској је била предвиђена само „Турска Хрватска“ и дијелови уз њену непосредну границу, по Андрашију „остатак Босне и Херцеговине“.⁴³

Споразумом у Рајхштату јасно се показала промјена у спољној политици Двојне монархије и њен заокрет од мирољубиве политике засноване на подстицању реформи ка јасном захтјеву за освајањем дијелова Босне и Херцеговине. Иначе, у разговорима осим што није прецизно одређена нова граница, нису показани ни стварни дometи амбиција Двојне монархије. Њих су откриле тек њене будуће акције. Тако је, убрзо након Рајхштата, пуковник Темел црногорском кнезу јасно ставио до знања да би граница у Босни и Херцеговини требало да се креће правцем Клобук–Билећа–Гацко–Фоча–Вишеград. Занимљиво је да је то отприлике граница која је остварена на Берлинском конгресу 1878. године.⁴⁴

Србија се показала као неприпремљена за рат и претрпјела је више пораза од Турске, која је са успјесима постајала све ратоборнија, док је Русија својим ултиматумом није натјерала да пристане на двомјесечно примирје. Да би се договориле о условима мира српских земаља са Турском, као

⁴² С. Јовановић, *Граф Јулије Андраши, у: Политичке и правне расправе, књига трећа*, Београд 1990, стр. 590-591;

⁴³ М. D. Stojanović, *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge 1968, str. 74-76.

⁴⁴ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, стр. 279-280.

и о изналажењу рјешења за Босну и Херцеговину, велике силе су се, крајем 1876. године, на приједлог енглеске владе, састале на конференцији у Цариграду. Након дугих расправа одлучено је да се са Србијом мир склопи на основу *statusa quo*, док би Црна Гора, која је много успјешније ратовала, добила одређена проширења са херцеговачке и албанске стране. За Босну и Херцеговину била је предвиђена одређена аутономија. Међутим, турска влада, подстакнута енглеским амбасадором у Цариграду, одбацила је закључке као неприхватљиве и Конференција је 20. јануара 1877. дефинитивно доживјела неуспјех.

Паралелно са припремама и радом Цариградске конференције текли су и тајни преговори Русије и Аустро-Угарске. У Петрограду је, већ са српским поразима, све више постало јасно да ће Русија своје циљеве морати сама да оствари. Пошто су знали да би Европа лакше прихватила њихов сукоб са Турцима, ако би га водили заједно са Аустро-Угарском, у септембру 1876. предложили су јој да њене трупе уђу у Босну и Херцеговину у истом тренутку кад и руске у Бугарску. Двојна монархија је то, међутим, одбила. Андраши је појаснио руском амбасадору да Аустро-Угарска неће ометати Русију да ратује са Турском, али у том случају има право да заузме Босну и Херцеговину. Он то, међутим, није хтио да учини као руски савезник, већ по свој прилици на основу једног европског мандата, што је унутрашњој јавности било једино прихватљиво. Како на Цариградској конференцији Русија никако није могла да убиједи остале силе о неопходности њеног напада на Османску царевину, због турског одбијања понуђених реформи, разговори са Аустро-Угарском су интензивирани и најзад резултовали тајним уговором, који је потписан 15. јануара 1877. године у Будимпешти (тзв. *Будимпештанска конвенција*), са додатком направљеним два мјесеца касније. Да би у свом намјераваном рату са Османском царевином обезбиједила неутралност Двојне монархије, чиме би се онемогућио јединствен протест великих сила због повреде Париског уговора, који је Турској гарантовао територијалну цјеловитост, Русија је била принуђена да јој допусти да заузме Босну и Херцеговину.⁴⁵ Тиме су ове побуњене провинције дефинитивно постале зона утицаја Двојне монархије, што је за њу био велики корак напријед у односу на Рајхштат. Са руске стране, међутим, ово је био огроман уступак, пошто се она такође одрекла и до тада заступаних рјешења у виду аутономије и подржала тежњу Аустро-Угарске да се спријечи стварање велике словенске државе на Балкану.⁴⁶

Русија је ступила у рат против Турске крајем априла 1877. године и без обзира на бројне тешкоће успјела је да из њега изађе као побједник. За-

⁴⁵ С. Јовановић, *нав. дјело*, стр. 591-594.

⁴⁶ С. Рајић, *Спољна политика Србије: између очекивања и реалности: 1868-1878*, Београд 2015, стр. 503.

рађене стране склопиле су 31. јануара у Једрену примирје, а 3. марта 1878. године у Сан Стефану прелиминарни мир, пошто је Париски мир из 1856. предвидио да сваки споразум који би склопиле двије сукобљене стране без међународне контроле, могао имати само статус прелиминарног мира.⁴⁷

По одредбама Санстефанског мира Босна и Херцеговина требало је да добију аутономију уз провођење реформи које су велике силе договориле на Цариградској конференцији, с тим што су се Русија, Турска и Аустро-Угарска по том питању могле усагласити о одређеним измјенама. За Двојну монархију ово је била врло иритантна одредба, као и она о формирању Велике Бугарске. И једну и другу у Бечу су доживљавали као директно кршење *Будимпештанске конвенције*.⁴⁸ Услјед тога односи два савезника налазили су се на жестокој низбрдици, а аустроугарска спољна политика на дефинитивној прекретници. Осјетило се то још пред крај руско-турског сукоба пошто Русија Аустро-Угарској није крила своје намјере, што је видљиво из преписке два владара. Већ у децембру 1877. године руски владар Александар II је тражио аутономну Бугарску у широким границама, а за Босну и Херцеговину предлагао реформе у складу са закључцима Цариградске конференције. Доживљавајући то као кршење тајног договора, Франц Јозеф је у свом одговору од 8. јануара 1878. енергично одбио понуду. Александар му је потом понудио привремену окупацију Босне и Херцеговине, али аустроугарски монарх је 26. јануара одбацио и тај приједлог.⁴⁹

Понашањем Русије посебно је био огорчен Ђула Андраши јер је сматрао да га је изиграла. Исполио је то јасно 28. јануара у свом писму грофу Карољију, аустроугарском амбасадору у Берлину, који је требало да га преда њемачкој влади. Истакао је да Русија једно прича, а друго ради, и поново, као на понтском питању, жели да све доведе пред свршен чин. Због тога, по њему, Двојна монархија има само два рјешења – да се сукоби са Русијом или да се организује једна конференција, на којој би се признавањем његових права санирао нарушени углед Беча.⁵⁰ Санстефански мир додатно је појачао његову љутњу и учврстио га у спремности за сукоб уколико у Петрограду не попусте. Међутим, сем Мађара, нико у државном врху Аустро-Угарске није подржао његову идеју о рату са Русијом. Војно крило се оштро успротивило и успјело за свој став да придобије и самога владара. Јавили су се и многи гласови који су тражили смјену Андрашија, који ју је, очито повријеђен

⁴⁷ М. Екмечић, *Стварање Југославије, II*, стр. 317.

⁴⁸ „Прелиминарни руско-турски мир закључен у Сан-Стефану 19. фебруара/3. марта“, *Србија 1878*, док. бр. 71; Г. Јакшић, *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу (Расправа из дипломатске историје)*, Београд 1955, стр. 20-21.

⁴⁹ В. Чубриловић, *нав. дјело*, стр. 241.

⁵⁰ *Die Grosse Politik der Europäischen Cabinete 1871-1914, II Band*, Berlin 1922, стр. 169-170.

тине, сам понудио. Франц Јозеф је, међутим, сматрао да то не би било добро за интересе Двојне монархије, посебно у односима са Њемачком, па је одбио. У разговору је министру обећао пуно повјерење и подршку, а Андраши је заузврат одлучио да промијени дотадашњи став и подржи тежње војне струје у смјеру Солуна.⁵¹ Умјесто за рат са Русијом, требало се борити за надокнаду на западном Балкану. Била је то коначна фаза у еволуцији његовог односа према Турској, што је констатовао и нови британски амбасадор у Бечу Хенри Елиот написавши да је Андраши усвојио Бизмарков став „да су дани Турске одбројани“.⁵²

Само неколико дана послје потписивања Санстефанског уговора, Андраши је, уз Бизмаркову подршку, затражио да се у Берлину организује конгрес великих сила ради његове ревизије. Након извјесних условљавања и притисака, нарочито између Велике Британије и Русије, све силе дале су свој пристанак. Како ниједна од њих, међутим, није дала подршку за Санстефански мир, Русија се осјетила потпуно усамљена. Да не би дошла у позицију као у вријеме Кримског рата, одлучила је да покуша да се измири са Аустро-Угарском и на будућем Конгресу обезбиједи њену подршку. У Беч је због тога 24. марта послат руски амбасадор у Цариграду Игњатијев са налогом да Двојној монархији понуди окупацију Босне и Херцеговине. Андраши, који је, кроз свађу са творцем Санстефанског уговора, добио прилику да врати мило за драго Русији и изложи нову политику, одбио је приједлог уколико не буде праћен додатним уступцима. Јасно је истакао да му је циљ Солун са којим би се Двојна монархија повезала жељезничком пругом преко Новопазарског санџака, у који би ушла хабзбуршка војска, и Македоније, која би се одвојила од Велике Бугарске и формирала као посебна аутономна област. Такође, Русија би признала превласт Аустро-Угарске у Србији и Црној Гори. Одредба Санстефанског мира по којој би Црној Гори требало да припадне лука Бар и околно приморје била би поништена, а поменуто подручје додијељено Двојној монархији. Ови, као и још неки додатни захтјеви, за Петроград су били превише и Игњатијевљева мисија доживјела је неуспјех.⁵³

Русија је, ипак, и даље била свјесна да не смије остати усамљена, па је у другој половини априла одлучила да направи заокрет и одређеним попуштањима покуша са Аустро-Угарском и Великом Британијом да нађе компромис. У том циљу руски посланик у Лондону Шувалов отпочео је 29. априла разговоре са британским државним секретаром за спољне послове Солзберијем,⁵⁴ а пар дана касније, у промеморији објављеној 2. маја, за

⁵¹ G. H. Rupp, *nav. djelo*, стр. 470-472, 474-5.

⁵² М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 318-319.

⁵³ *Исто*, стр. 319, 324-325.

⁵⁴ Д. Ковачевић, *Русија у међународним односима 1856-1894*, Београд 2012, стр. 88.

коју је сама констатовала да представља средње рјешење, Русија је Двојној монархији изнијела нове приједлоге којима је, у одређеној мјери, излазила у сусрет Андрашијевим захтјевима. Прихватила је приговор Беча у вези са формирањем велике словенске државе и предложила да се Бугарска подијели на два дијела, источни и западни. Двојној монархији је потврдила и право да окупира и анектира Босну и Херцеговину, али је одбила да јој препусти Новопазарски санџак, који је требало да се подијели између Србије и Црне Горе, и приморје које је требало да припадне Црној Гори.⁵⁵ Андраши, међутим, није био спреман за било какво одступање од својих захтјева, па је тиме дефинитивно окончано њихово „колебљиво пријатељство“. У Петрограду су се након тога у потпуности окренули ка Лондону и, на своје велико изненађење, од Дизраелија добили много лакше захтјеве од Андрашијевих. Тајним протоколом потписаним 30. маја договорена је подјела Бугарске на два дијела и оквирно утврђене њене западне границе. Британија је прихватила руско ширење у Бесарабији и Јерменији, с тим што се Русија одрекла Бајазита. Босна и Херцеговина, Србија и Црна Гора овим уговором уопште нису ни поменуте.⁵⁶ Други дипломатски документи, међутим, показују да је Русија у преговорима вођеним крајем маја пристала да Новопазарски санџак не припадне Србији и Црној Гори, а да се питање приморја око Бара расправи на Конгресу.⁵⁷ Сем са Русијом, Дизраели је, у међувремену, постигао договор и са Османским царством – Порта би му предала Кипар, а Велика Британија би заузврат својим оружјем, ако би било потребно, бранила њене посједе у Азији. Тајна Кипарска конвенција потписана је 4. јуна.⁵⁸

Што се Двојне монархије тиче, она је, док су још трајала ишчекивања о евентуалном договору са Русима, такође настојала да за своје циљеве добије подршку Британаца, и истовремено да убиједи Порту да добровољно пристане да јој преда Босну и Херцеговину. Андраши је 21. априла послао у Лондон мемоар у коме је настојао да објасни неопходност аустроугарског запосједања поменутих провинција. Кључни аргумент био му је тежња за спречавањем уједињења Словена. Босна и Херцеговина, по њему, не би биле у стању да се дуго одрже у стању аутономије, како је предвиђено Санстефанским миром, већ би се врло брзо ујединиле са Србијом и Црном Гором. Та нова, велика словенска држава постала би привлачна снага и за Словене у оквиру Двојне Монархије, чиме би и њена територија постала угрожена. Због тога је неопходно да Аустро-Угарска, ма колико нерадо, свјесна финансијских трошкова, изврши анексију ове двије турске провинције и спријечи поменути сценарио. Корист од тог чина имала би и Европа јер би се тиме онемогућило ширење руског утицаја на ово подручје и најзад обезбиједило

⁵⁵ Н. К. Гирс Е.П. Новикову из Петрограда 20. априла/2. маја, *Србија 1878*, док. бр. 178.

⁵⁶ М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 331-332, 336.

⁵⁷ С. Рајић, *нав. дјело*, стр. 541.

⁵⁸ М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, стр. 337.

да на Балкану завлада мир.⁵⁹ Иако Дизраели још увијек није потпуно вјеровоа Андрашију, јер је сумњао у његове везе са Русима, наредио је свом посланику у Цариграду да на Порти не омета аустроугарске тежње. Циљ Андрашија био је да легално уђе у Босну и Херцеговину, односно да за њено запосједање добије пристанак Порте или Конгреса. Разговори са Портом по том питању, међутим, одвијали су се много теже него што је очекивао. Упркос тешком положају у коме се налазила, Турска никако није могла да прихвати да се добровољно одрекне провинција са тако великим процентом муслиманског становништва. Узалудна су била Андрашијева обећања да ће јој заузврат дати подршку за смањењем територије Велике Бугарске, а није помогло ни што је, средином маја, умјесто анексије почео да говори о окупацији. Након скоро два мјесеца убјеђивања Андраши је морао да се помири са чињеницом да није успио. Одахнуо је тек када је 6. јуна од Британије, споразумом добио потврду да ће она на Конгресу, за подршку Беча по питању Бугарске, узвратно подржати захтјеве Двојне монархије у вези са Босном и Херцеговином.⁶⁰ Након тога, могао је смирен да отпутује за Берлин, његова стрпљива и упорна борба улазила је у завршну фазу.

Извори

1. *Die Grosse Politik der Europäischen Cabinete 1871-1914, II Band*, Berlin 1922.
2. *Србија 1878, документи*, приредили М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић и Р. Самарцић, Београд 1978.

Литература

Монографије

1. E. von Wertheimer, *Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit, nach ungedruckten Quellen, II-III*, Stuttgart 1910.
2. F.R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo, The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914*, London 1972.
3. G. H. Rupp, *Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878*, London 1941.
4. L. Bencze, *The Occupation of Bosnia and Herzegovina in 1878*, New York 2006.

⁵⁹ *Die Grosse Politik, II*, стр. 281-290.

⁶⁰ В. Чубриловић, *нав. djelo*, стр. 249-250, 252-253, 256-257.

5. M. D. Stojanović, *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge 1968.
6. T. Simányi, *Julius Graf Andrassy, Baumeister der Doppelmonarchie Mitstreiter Bismarcks*, Wien 1990.
7. В. Поповић, *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд 1925
8. В. Чубриловић, *Босански устанак 1875-1878*, Београд 1996.
9. Г. Јакшић, *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу (Расправа из дипломатске историје)*, Београд 1955.
10. Д. Ковачевић, *Русија у међународним односима 1856-1894*, Београд 2012.
11. Ж. П. Блед, *Франц Јозеф*, Београд 1998.
12. Ж. П. Блед, *Франц Фердинанд*, Београд 2014.
13. М. Вукчевић, *Црна Гора и Херцеговина уочи рата 1874-1876*, Цетиње 1950.
14. М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку 1492-1992*, Београд 2008.
15. М. Екмечић, *Стварање Југославије, књига II*, Београд 1989.
16. М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, Београд 1996.
17. М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, Београд 2007.
18. Р. Т. Пророковић, *Сабрана дјела*, Невесиње 2012.
19. С. Рајић, *Спољна политика Србије: између очекивања и реалности: 1868-1878*, Београд 2015.
20. Ч. Попов, *Грађанска Европа 1770-1914, књига III*, Београд 2010.
21. Ч. Попов, *Источно питање и српска револуција*, Београд 2008.

Чланци

1. A. Arató, *Madjarsko javno mnjenje i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, tom II, Sarajevo, 1977.
2. A. Suppan, *Aussen- und militärpolitische Strategie Österreich-Ungarns vor Beginn des bosnischen Aufstandes 1875*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, tom I, Sarajevo, 1977.
3. M. Gabriel, *Bosnien und die Herzegowina in den militärstrategischen Planungen der Habsburgermonarchie (1700–1870)*, 2011. (<http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/MGabriel2.pdf>) Преузето са интернета априла 2015.

4. М. Imamović, *Bosna između Osmanske i Habsburške carevine u Istočnoj кризи 1875-1878. godine*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj кризи 1875-1878, tom I, Sarajevo, 1977.
5. М. Ković, *The Beginning of the 1875 Serbian Uprising in Herzegovina. The British Perspective*, Balcanica XLI (2010), Belgrade 2011.
6. А.С. Медяков, *Проблема Боснии и Герцеговины во внешней политике монархии Габсбургов в первые годы дуализма 1867-1871. гг.*, у књизи: *Австро-Венгрия: Центральная Европа и Балканы (XI-XX вв.)*, Санкт-Петербург 2011.
7. М. Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875-1878*, у књизи: *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд 1997.
8. М. Екмечић, *Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875-78. године*, у књизи: *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд 1997.
9. М. Ковић, *Велика Британија и Босна и Херцеговина у Источној кризи (1875-1878)*, у књизи: *Зборник за историју БиХ, књ. 6*, Београд 2009.
10. С. Јовановић, *Граф Јулије Андраши, у: Политичке и правне расправе, књига трећа*, Београд 1990.

Slaviša M. Vulić

“The Bosnian Question“ in the Dual Monarchy’s foreign affairs (1871-1878) – setting the route for occupation

Summary

After the defeat from the Prussians in 1866 near Sadova, in the fight for prevelance in German countries, the Habsburg Monarchy had to change its foreign affairs policy and after many decades of peace again turn towards the Balkans and the eastern question. The new policy was embodied in Hungarian politician Djula Andraši, who was elected a mutual minister of foreign affairs at the end of 1871. The riots in Podgorica in 1874, together with the uprising in Herzegovina in 1875, reopened the eastern question ferociously and enabled Andaši to patiently and persistently convince all the leading political countries of the necessity of conquering Bosnia and Herzegovina by the Dual Monarchy.